

Mijn moeder heeft de woorden gevonden. De tijd heeft haar herinneringen gepolijst, afgesleten moet je misschien zeggen, zodat ze er tekst bij durft te maken. Ik zit tegenover haar, als een interviewer, dat maakt het gemakkelijker. Ik wil feiten, geen emoties; dat stelt haar gerust. Emoties hebben de feiten lang genoeg verborgen gehouden: ze is 81.

Dit is wat ze zegt.

‘Het was een zaterdagmiddag. De datum weet ik niet precies meer. Was het 24 februari? Dat zou kunnen. Het zal rond half vier zijn geweest. De bakkerij sloot om vijf uur, we moesten brood kopen voor het avondeten, en natuurlijk voor de volgende dag. Hoeveel? Dat weet ik toch niet meer, jongen. Mijn moeder gaf me altijd een briefje mee, daar stond het op. Dat

briefje gaf ik aan de bakkersvrouw en dan vulde zij daarna mijn tas. Meestal ging ik alleen. Maar dit keer vroeg Bram of hij mee mocht. Misschien had hij honger, of verveelde hij zich. Wat voor weer het was? Goh, het was droog, dat weet ik wel, want als het regende mocht ik de zwarte paraplu meenemen en die had ik niet bij me. Zwaar bewolkt? Dat zou kunnen, het was februari. Ongelooflijk, dat je kunt opzoeken wat voor weer het was op 24 februari 1945. Hoe lang is dat niet geleden? Zeventig jaar!

Ze heeft me alleen opgevoed, mijn vader is er nooit geweest. De eerste jaren was mijn opa mijn vader en toen hij overleed was ik twaalf en had ik geen vader meer nodig. Denk ik. Mijn opa was een kleine, tanige man. Hij kon

me aankijken met een blik die ik later alleen heb teruggezien bij vrouwen die verliefd op me waren: intens, zoekend, vol verbazing over de heftige gevoelens die een ander mens kan oproepen.

Elke ochtend kon ik hem, als ik op mijn bed ging staan, vanuit mijn slaapkamer over het gazon naar zijn fiets zien lopen, een statige, zwarte Gazelle-herenfiets zoals ze allang niet meer worden gemaakt. De fiets stond op zijn vaste plaats, tegen het groene kippenhok aan de rand van de tuin. Mijn opa liet de bruine leren schooltas, die hij ooit van zijn zusters had gekregen toen hij het diploma van de kweekschool had behaald, in de rechterfiets-tas glijden. De linker was voor zijn zilverkleurige doos met boterhammen (vier, twee met kaas, twee met jam) en een appel (een golden delicious uit ei-

gen tuin). Het vertrek van mijn opa was een ballet voor een fietser, uitgevoerd volgens een strakke choreografie.

Nadat hij de fietstassen had gevuld, draaide hij zich om en zwaaide kort naar zijn vrouw achter het keukenraam. Soms, als hij me zag in mijn slaapkamer, ook naar mij, maar dat was eigenlijk een doorbreking van het protocol. Vervolgens haalde hij een bolknak van het merk Karel 1 uit zijn jaszak, verwijderde het plastic, schoof het sigarenbandje naar achteren en stak er de brand in met zijn benzine-aansteker uit de oorlog. De platte doos met negen andere exemplaren, zijn dagrantsoen, zat in de binnenzak van zijn colbert. Na een paar snelle trekjes om het vuur aan te jagen, nam hij één genotvolle lange teug en blies hij de

rook, zijn hoofd licht achterover gebogen, naar de ochtendhemel, alsof hij de dag zegende. Dan rolde hij de fiets naar het midden van het pad, zette zijn linkervoet op het pedaal, zwaaide soepel en moeiteloos zijn rechterbeen over het zadel, zette kalm af, belde eenmaal als afscheidsgroet en zette zich in gang. Dit alles met een opmerkelijke souplesse; hij was, toen het tafereel zich dagelijks voor mijn ogen afspeelde, de zestig al ruimschoots gepasseerd.

Ik vraag wat mijn moeder zich herinnert van het moment waarop ze het huis verliet.

‘Vlak voor we weggingen, riep mijn vader me. Hij had iets nodig, een brief die hij had vergeten mee te nemen. Hij gaf me de sleutel van de

school en die van zijn kantoortje. De brief lag in de bovenste la van zijn bureau. Raar dat ik dat nog weet, maar ik weet van die dag alles nog. De kleinste details. Als je me vraagt wat er gistermiddag is gebeurd zou ik het je niet kunnen vertellen, maar van die middag herinner ik me alles. We gingen weg via de voordeur van ons huis, wat vreemd was, want dat deden we eigenlijk nooit. Dat kleine bordes, de drie stenen treden naar het pad, over die klinkertjes en het hek uit. Weet je nog?’

Ik weet het nog, het smeedijzeren hek, de bloemperkjes links en rechts van het pad, waar in het voorjaar sneeuwkllokjes bloeiden.

‘Dat zal wel. Sneeuwkllokjes bloeien al eind februari. Ik had Bram bij de hand, zoals mijn moeder had gezegd.

Hij was acht, bijna negen. Ik was elf. Nu vind ik dat jong, maar toen voelde ik me al best groot en verantwoordelijk. Bram droeg een blauw windjack en een korte broek. Jongens droegen in die tijd allemaal een korte broek, ook in de winter. Daar werd je hard van, zeiden ze. We droegen schoenen, geen klompen, zoals de meeste andere kinderen. Dat was misschien omdat we de kinderen van de hoofdmeester waren. Denk ik nu, toen stond ik daar niet bij stil.'

Ik weet hoe ze is gelopen, maar ik vraag er toch naar. Ik probeer alle gaten in het verhaal te dichten.

'Naar de overkant. Oversteken bij de Stationsstraat, langs de tuin van Villa Welgelegen, over de brug, door de Martelarenstraat naar de Markt. We moesten eerst naar de bakker, anders

was het brood misschien op. De bakkerswinkel was in een smal straatje dat uitkwam op de Markt. Er waren twee protestantse bakkers in het dorp, en wij kochten ons brood om beurten bij een van hen. Zo ging het met de kruidenierswaren ook. Alleen ons vlees kochten we bij een katholieke slager, omdat er geen protestantse was. Zo was dat toen, we bemoeiden ons zo weinig mogelijk met de katholieken en de katholieken lieten ons ook met rust. We liepen de straat in waar de bakker was. Het was rustig. Er waren toen in het hele stadje misschien vier auto's, maar die zag je bijna nooit rijden, want er was geen benzine. Nee, er waren geen andere klanten in de winkel. Als ik me concentreer hoor ik nog de winkelbel, zo'n helder gepingel. De vrouw van de bakker kwam de winkel in. Ze

heette Stien, wij zeiden tante Stien. Ze was aardig. Ik wilde haar het briefje geven, maar Bram pakte het van me af. Hij ging voor de toonbank staan, met dat hoofd van hem zo eigenwijs omhoog, en begon het voor te lezen. Tante Stien moest lachen. Ik gaf haar mijn tas, en ze deed de broden erin. Ik had de portemonnee van mijn moeder in mijn jaszak, zo'n zwarte knip, en gaf hem aan haar. Ze haalde er geld uit. Daarna kregen Bram en ik van die dingen, hoe heten ze ook maar weer, van die ronde korsten die toen boven op het wittebrood zaten. Ik denk dat hij daarvoor was meegegaan. Die waren heerlijk hoor, dat was een traktatie.'

'Weet ik. Toen ik jong was kwam de bakker langs en brak hij ze voor me af.'